Gabriela HAJA

Politicile lingvistice ale Academiei Române și *Dicționarul limbii române*

G.H. – cercetător științific la Institutul de Filologie Română „A. Philippide" al Filialei Iași a Academiei Române; șef al Departamentului de Lexicologie-Lexicografie; secretar științific, cu delegație, al Institutului, în perioada 2010-2012 și din 2015. Premiul „Timotei Cipariu" al Academiei Române (2008), Diploma „Meritul Academic" a Academiei Române (2010), Ordinul „Meritul Cultural" în grad de Cavaler (2010). Publicații recente: *Lexicografia academică românească. Studii, proiecte* (coordonator), Iași, 2017; *Unitate lingvistică – unitate națională* (editor, în colaborare), București, 2019.

Dicționarele și gramaticile diverselor limbi au apărut din nevoia de a legitima cu argumente științifice o alcătuire statală și au avut rol unificator, de omogenizare a unor elemente distincte, inclusiv la nivel lingvistic. Iar acest proces a pornit, întâi intuitiv, apoi explicit și programatic, de la premisele că limbajul stă la baza conturării identității, deopotrivă individuale și colective, în domenii fundamentale ale activității umane: domeniul relațiilor sociale, domeniul gândirii și domeniul valorilor.

Nu altul a fost rostul obiectivelor pe care și le-a stabilit, la înființare, Academia Română, înainte încă de ieșirea de sub suzeranitatea otomană, înainte cu mai bine de jumătate de secol de Unirea de la 1918. Astfel, politica lingvistică a Academiei era în acord cu eforturile politice de obținere a unității teritoriale și de recunoaștere a existenței naționale.

Pornind de la această stare a lucrurilor, nu ne mai pare exagerat purismul la care aspiră autorii primului dicționar academic, *Dicționariul limbei române* (LM, 1871-1876), A. T. Laurian și I. C. Massim, precum și dorința de a impune o neologizare radicală a vocabularului pornind de la lexicul roma-

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

nic, după modelul limbii latine. Autorii propun o sistematizare a lexicului prin adaptarea unor familii lexicale, potrivit normelor pe care sistemul limbii le permitea. Altminteri spus, în politica lingvistică pe care o susțin cei doi savanți latiniști, se urmărește *principiul definirii identității naționale*, prin recuperarea și argumentarea continuității romanice. Pentru cei doi, dicționarul Academiei trebuia să fie „monument al romanității noastre" (LM tom I: VI), pentru că „limba ce are nefericirea de a fi pătrunsă și, mai mult sau mai puțin, inundată de vorbe străine, ca și planta înfășurată în parazite, e împiedecată în dezvoltarea sa regulată și condamnată a lângezi și, prin aceasta, a opri zborul cugetării însăși" (LM tom I: VIII); de aceea „puritatea limbei este o cerință imperioasă nu numai a instinctului popular, ci și a minții sănătoasă și luminată prin experiență și reflexiune" (*Ibidem*). Primul dicționar finalizat al Academiei Române respectă formula secolului al XIX-lea „o limbă, un popor, o națiune", care a stat la baza alcătuirii statelor naționale, a identităților naționale.

Același principiu este urmat de Bogdan Petriceicu Hasdeu, în primele trei volume ale *Etymologicum magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor* (HEM, 1886-1893), cu diferența că el pleacă de la ideea că ceea ce definește natura unei limbi este uzul și de aceea este cu deosebire interesat de limba populară și de textele românești vechi. Dacă în LM există, cel puțin la nivel declarativ, aceeași intenție, dar îndeplinită cu destule limite – „Dicționariul, ca tezaur al limbei, caută, sub pedeapsa de a fi de puțin folos, să cuprindă limba în totul său, să îmbrățișeze nu numai forma așa numită clasică, ci toate cuvintele și construcțiunile de cuvinte, nu numai câte se află scrise în verce epocă a limbei, ci și câte se pot culege din viul grai al poporului, destul numai ca acele cuvinte și combinațiuni de cuvinte să fie corecte și conforme cu geniul limbei" (LM tom I: VI) –, Hasdeu pornește de la realitatea contemporană lui și, pe lângă citarea izvoarelor („fântâne") textuale diverse (tipărituri și manuscrise românești vechi, documente juridico-administrative, texte literare de secol XIX, culegeri de folclor, dicționare, glosare, manuscrise etc.), folosește răspunsurile la un chestionar pe care l-a elaborat spre a înregistra regionalismele și arhaismele păstrate în graiuri, precum și „terminologia tecnică vulgară". Răspunsurile la acest chestionar, tipărit sub titlul *Dotațiunea Carol I. Programă pentru adunarea datelor privitoare la limba română*, păstrate

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

în colecția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, au fost digitizate și au intrat în curs de editare critică, în cadrul unui proiect început în 2016, la Institutul de Filologie Română „A. Philippide" de la Filiala din Iași a Academiei Române.

Meritul lui Hasdeu, chiar dacă lucrarea sa nu trece de cuvântul *bărbat*, este acela că își întemeiază cercetarea lexicografică nu pe un criteriu dogmatizant, precum cel al romanității pure – „Singurul criteriu care caută să conducă pre lexicograful român este și nu poate fi decât romanitatea cuvintelor în formă ca și în materie" (LM tom I: VI) –, ci pe „valoarea de circulațiune" (HEM 1887: LII) a cuvintelor, indiferent de originea lor. Hasdeu crede că, folosind criteriul statistic îmbinat cu cel al uzului, poate pune în evidență „adevărata fizionomie a graiului românesc" (HEM 1887: LIX), respectând *principiul specificității*. Plecând deci de la modelul gândirii economice, autorul dă mare importanță fenomenului circulației cuvintelor în sensul de „mișcare productivă a valorilor" (HEM 1887: XLVI și urm.) și crede că, făcând etimologie prin metoda comparativă, poate surprinde specificul național reflectat în lexic: „A face *etimologia* în sensul științific al cuvântului, lămurind prin metoda comparativă, întru cât e cu putință, nu numai originea vorbelor române ca materie, ca formă, ca sens, ca propoziţiune, dar, totodată, sorgintea credințelor sau obiceielor exprese prin acele vorbe; a discerne în limba română [...] *amestecul primar*, care i-a dat naștere, și multiplele *amestecuri secundare* [...], aceasta este ținta" (HEM 1887: LIX).

Preluând elemente din experiența antecesorilor, A. Philippide elaborează noi norme de redactare a *Dicționarului limbii române* (1897-1905), potrivit unor modele europene contemporane și respectă, pe lângă cele anterioare, mai cu seamă *principiul exhaustivității* și pe cel al *reprezentativității*. În plus, consideră că, prin bogăția exemplelor, dicționarul Academiei poate deveni sursă de documentare pentru specialiștii care urmau să elaboreze gramatica limbii române sau studii de antropologie culturală. El redactează, în șase ani, porțiunile *AC, Dăzvăț* și prepoziția *de*, adică o treime din lexic. Divergențele între concepțiile lui A. Philippide și cele ale Comisiei Dicționarului în privința elaborării dicționarului au dus la abandonarea lucrării care s-a păstrat în manuscris și se găsește, în formă scanată, la Institutul nostru. Forma originală este păstrată la Biblioteca Academiei Române din Iași.

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

Influențat de lexiconul lui Émile Littré, lucrare de autor care ajunsese deja la a doua ediție în 1877, Philippide își structurează similar dicționarul (incluzând echivalarea în latină a cuvintelor titlu, apoi și în franceză, pentru ca, la insistențele Comisiei Dicționarului, să rămână treptat doar cu varianta franceză). Fiindcă timpul de lucru ce i se propusese era foarte scurt, savantul ieșean își alcătuiește o echipă de tineri pe care îi implică în activitățile de documentare și, mai apoi, de completare, cu citate, a redactărilor sale. Documentarea pornește de la o bibliografie care includea toate lucrările lexicografice publicate pentru limba română până la acea dată, pe lângă o selecție de izvoare ce includea, ca și la Hasdeu, literatura religioasă veche (primele forme de limbă literară românească), documentele istorice, literatura științifică și artistică ș.a. Cele două machete ale dicționarului publicate ca mostre în timpul redactării au fost aprobate de academicienii responsabili. Totuși, în urma conflictului insolubil, manuscrisul a fost păstrat de autor, iar ceea ce s-a preluat și folosit efectiv în redactarea ulterioară a Dicționarului, sub conducerea clujeanului Sextil Pușcariu, a fost colecția de fișe ordonate alfabetic și semantic.

Renunțând la *principiul exhaustivității*, Sextil Pușcariu, care preia fișierul (cca 500 000 de citate) predat Academiei de A. Philippide, consideră și el important rolul *Dicționarului limbii române* (DA 1907/1913-1948) în *definirea identității naționale*. De asemenea, continuă *principiul reprezentativității*, fiindcă operează selecții ale izvoarelor și ale cuvintelor ce intră în dicționar, avându-se în vedere și corelarea dacoromânei cu celelalte dialecte ale românei.

Formal și metodologic, DA se înscrie în seria marilor dicționare europene, după model francez. La acesta se adaugă, negreșit, modul de analiză semantică și de definire pe care îl regăsim în *Deutsches Wörterbuch* început, în 1808, de Jakob și Wilhelm Grimm. Principial, lingvistul clujean continuă tradiția creată de dicționarele academice românești anterioare, asumându-și însă tendința conservatoare, prin rezerva, accentuată la început, față de neologizarea lexicului. Treptat, această rezervă avea să devină mai relaxată. Pușcariu și colaboratorii săi C. Gălușcă, C. Lacea, I. Rădulescu-Pogoneanu, alături de alții care au participat la adunarea și ordonarea materialului lexical, lărgesc mult lista izvoarelor consultate în vederea culegerii de exemple, având în ve-

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

dere același criteriu al uzului în selecția materialului și în stabilirea listei de cuvinte. Dicționarul avea să prezinte limba română în ansamblul său, cu înregistrarea elementelor lexicale din dialectele sud-dunărene, cu preferința pentru lexicul vechi și cel popular, oferind explicații etimologice ample, urmărind filiația formelor și a sensurilor – toate acestea, după principii lingvistice, cu excepții impuse de „biografia" fiecărui cuvânt. Aceste excepții înseamnă concesii făcute de autori enciclopedismului, în măsura în care fac apel la date oferite de istorie, istoria culturală și de folclor (DA tom I: XXV). De asemenea, prin menținerea traducerii în franceză a sensurilor/definițiilor (începută în HEM, preluată de Philippide prefera, însă, latina), la începutul fiecărui articol, dicționarul propunea deschiderea spre spațiul cultural mai vast oferit de această limbă.

În fine, seria nouă a *Dicționarului limbii române* (DLR, 1965-2010) continuă ediția începută de S. Pușcariu urmând tradiția lexicografică academică românească, liniile sale de politică lingvistică și, parțial, tehnica lexicografică, pentru a menține o unitate de ansamblu a lucrării. Principiilor identității, specificității, reprezentativității, DLR îl adaugă pe acela al *normativității*. Noua serie, coordonată întâi singur de Iorgu Iordan, discipol al lui A. Philippide, apoi împreună cu Al. Graur și Ion Coteanu, pentru ca, din 2000, conducerea lucrării să fie preluată de Marius Sala și Gh. Mihăilă, este redactată după norme lingvistice și lexicografice clare, bine definite și respectate de cele trei echipe de specialiști care au fost angajate în realizarea proiectului, în trei institute de cercetare ale Academiei Române de la București, Cluj și Iași. Numărul izvoarelor din care au fost excerptate contextele cuvintelor studiate a sporit semnificativ, ajungânduse, la finele ediției, la peste 2 500 de titluri. Totuși, din pricina schimbării politicii de stat, se fac mari concesii în privința politicii lingvistice („se impun modificarea radicală a orientării filosofice imprimate întâi singur dicționarului, precum și revizuirea atentă a tehnicii lexicografice" (DLR tom VI: V)). Astfel, se renunță la traducerea în franceză a definițiilor, se renunță, de asemenea, la citarea elementelor din toate dialectele limbii române și, mai ales, la înregistrarea termenilor regionali din punctele de anchetă ale *Atlasului linguistic român* aflate în afara granițelor stabilite prin Tratatul de pace de la Paris (1947). Ținând seama de opțiunile politice ale coordonatorului principal și de circumstanțele istorice, orientarea fi-

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

losofică a dicționarului în definirea terminologiilor (filosofice, științifice etc.) intrate în uzul general este cea marxistă.

Dincolo însă de aceste cedări impuse de criterii extralingvistice, lucrarea are meritul de a fi evitat, pe cât era cu putință, limbajul de lemn și dogmele noii puteri în definiții ori în citatele ilustrative. Este adevărat că în lista de izvoare au fost incluși doi sau trei autori proletcultiști. Printr-un acord tacit, textele lor au fost, în genere, evitate. Era acesta restul unei activități coordonate de Iorgu Iordan, între 1949 și 1953, în care s-a făcut o schiță a întregului dicționar, cu revizia volumelor seriei vechi și cu citarea unui număr restrâns de izvoare, între care, urmare a unui pact temporar, se aflau, în cel mai impropriu chip, și textele ideologice ale noii puteri și portavocile regimului. Rămas în manuscris și cunoscut sub numele de *Baza DA/DLR*, textul a servit ca punct de plecare pentru redactarea mai multor dicționare academice, între care și seria nouă a DLR (cf. *Cuvânt-înainte* la ediția anastatică a DLR, 2010, tom I: 6-7).

Cu totul remarcabil este faptul că, într-o epocă a epurărilor drastice, în care majoritatea reperelor valorice, mai cu seamă cele din perioada regalității, au fost eradicate, obnubilate, blamate, uitate, conducerea Academiei și, mai ales, responsabilii proiectului au recuperat și au menținut, în realizarea dicționarului, toate elementele tradiției lexicografice: de la izvoarele textuale biblice, până la dicționarele secolului al XIX-lea, inclusiv LM, de la răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu, până la fișierul cules de Philippide și echipa lui și, desigur, considerarea volumelor coordonate de Pușcariu ca un bun câștigat și demn de a fi continuat, iar nu înlocuit de o altă redactare: „Prin continuarea *Dicționarului limbii române* se realizează unul dintre marile deziderate ale culturii naționale. Publicând această operă, *noii redactori valorifică nu numai propria lor muncă, ci și străduaniile câtorva generații de cercetători ai limbii române* a căror activitate lexicografică a permis să nu se reia totul de la capăt” (*subl. n., G.H.*) (DLR tom VI: XV).

DLR înregistrează, analizează (semantic, gramatical, stilistic) și ilustrează prin citate evoluția lexicului românesc, așa cum a fost el folosit în texte și în vorbire, de la începutul secolului al XVI-lea până în primul deceniu al secolului al XXI-lea, în funcție de data apariției fiecărui volum; lista sa de cuvinte este cea mai cuprinzătoare, iar descrierea se-

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

mantică este cea mai rafinată și fidelă istoriei fiecărui cuvânt. Cel mai bine structurat și nuanțat din punctul de vedere al analizelor semantice, DLR este o operă de referință pentru limba și cultura română.

*

Voi prezenta în cele ce urmează activitatea lexicografilor de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide", implicați, alături de echipele de la București și Cluj, în realizarea dicționarului Academiei. În Departamentul de Lexicologie-Lexicografie se derulează, în cadrul programului fundamental al Academiei Române *Tezaurul lexical al limbii române*, două proiecte de cercetare de importanță majoră pentru lexicografia românească: *Dicționarul limbii române* (DLR), Serie nouă, *Litera C* (din 2011) și *Corpus lexicografic românesc electronic* (CLRE), din 2014. Proiectul DLR, Serie nouă, *Litera C* este în faza de documentare și de redactare; deocamdată, lista de cuvinte a *Literei C*, cu lexicul cel mai bogat, pentru limba română, conține 26 000 de lexeme (ca un reper: cele opt volume redactate la Iași, pentru prima ediție DLR, adună mai puține intrări, cum se poate vedea *infra*). Al doilea proiect, CLRE (inițial, proiect extrabugetar, 2010-2013), este în curs de dezvoltare și cuprinde peste o sută de dicționare din bibliografia DLR, din diverse perioade și de felurite tipuri, digitalizate și segmentate la nivel de intrare; ne propunem ca, pe măsură ce datele lexicale vor fi verificate și revizuite, iar mijloacele tehnice asigurate, să punem la dispoziția publicului larg accesul la această necesară și valoroasă sursă de informare.

Echipa actuală este formată din opt lingviști: dr. Marius Radu Clim, dr. Mioara Dragomir, dr. Cristina Florescu, dr. Gabriela Haja, dr. Laura Manea, dr. Eugen Munteanu, dr. Alina Mihaela Pricop, dr. Elena Isabelle Tamba și un informatician, cu specializare în lingvistică computațională, Mădălin-Ionel Patrașcu (http://philippide.ro/pages/lexicografie.html).

De la înființarea sa în 1968, când, de altfel, au fost create și celelalte departamente ale Institutului de Filologie Română „A. Philippide", aflat sub direcțiunea filologului N. A. Ursu, care a proiectat structura organizatorică a instituției în funcție de mari teme de cercetare, fundamenta-

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

le pentru cultura română, Departamentul de Lexicologie-Lexicografie a fost angrenat în redactarea unor tomuri din *Dicționarul limbii române* (DLR), alăturându-se departamentelor similare de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" de la București și Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu" de la Cluj. În Institut, au fost începute și continuate, în celelalte departamente, alte lucrări majore: *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900* (dezvoltat, după 2000, prin *Dicționarul general al literaturii române*); *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova și Bucovina*; *Tezaurul toponimic al României. Moldova*; *Arhiva de folclor a Moldovei și Bucovinei* (vezi www.philippide.ro).

Tomurile DLR, Serie nouă, redactate la Iași, sunt cele privitoare la *Literele E, L, Ș, V, W, X, Y* și au fost publicate în 8 volume, între anii 1978 și 2010. Ele însumează 23 238 de cuvinte-titlu analizate și prezentate în 3 944 de pagini.

Autorii lucrării, care au participat la diverse etape de lucru, de la documentare și redactare la revizie și corelații, au fost, de-a lungul vremii, lexicografii Irina Andone, Lucia Cifor, Marius Radu Clim, Rodica Cocîrță, Doina Cobeț, Marcela Deutsch, Eugenia Dima, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Laura Mona Manea, Zamfira Mihail, Dragoș Moldovanu, Corneliu Morariu, Eugen Munteanu, Ioan Oprea, Carmen Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Elena Tamba, Despina Ursu, Mioara Vișoianu, Victoria Zăstroiu și analiștii programatori Monica Corodeanu, Adriana Ivanciu, Iolanda Lăcătușu, Georgiana Pușcașu. Au contribuit, în calitate de consultanți foneticieni, specialiști în dialectologie, Stelian Dumistrăcel și Doina Hreapcă. Activitățile departamentului au fost coordonate de N. A. Ursu, Stelian Dumistrăcel, Doina Cobeț, Eugenia Dima, Ioan Oprea, Cristina Florescu, Gabriela Haja.

Contribuția lexicografilor la realizarea și finalizarea primei ediții a DLR a fost apreciată prin acordarea, în 2010, a Premiului „Timotei Cipariu" al Academiei Române pentru tomul IV, *Litera L* și a Diplomei „Meritul academic" pentru contribuția la finalizarea primei ediții a dicționarului Academiei.

Paralel cu activitatea de cercetare de bază, finanțată prin credite bugetare, membrii departamentului au obținut, prin competiție, fonduri

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

extrabugetare pentru proiecte de cercetare. Aceste proiecte, secundare în raport cu proiectul de bază DLR, au făcut parte din strategia de dezvoltare managerială a cercetării lexicografice din departament și au fost subordonate, tematic, programului *Tezaurul lexical al limbii române*, constituindu-se ca elemente complementare, de augmentare ori de valorificare a resurselor și a experienței cercetătorilor ca autori ai DLR. Prin intermediul acestor proiecte, lexicografia academică actuală a depășit granițele cercetărilor la nivel național, rezultatele obținute fiind puse în circuit internațional grație numeroaselor comunicări științifice susținute în străinătate, articolelor și studiilor prezente în reviste sau în volume ale unor manifestări științifice internaționale, publicate în străinătate și, mai cu seamă, mulțumită unui proiect european la care România a participat ca partener, ENeL – *European Network of eLexicography* (2013-2017) (https://www.cost.eu/actions/IS1305/#tabs|Name:overview), alături de alte douăzeci și nouă de țări, în cadrul căruia s-a facilitat cunoașterea a două dintre cele mai importante realizări: eDTLR – *Dicționarul tezaur al limbii române în format electronic* (https://profs.info.uaic.ro/~dcristea/papers/Cristea_Haja_Moruz_Raschip_Patrascu.pdf) și CLRE – *Corpus lexicografic românesc esențial* devenit, după sporirea numărului de dicționare digitalizate, *Corpus lexicografic românesc electronic*.

Proiectele secundare au presupus cercetări de pionierat în domeniul nostru. De aceea, merită subliniat faptul că, la Iași, s-au pus bazele digitalizării dicționarului tezaur al limbii române, DLR, prin realizarea, mai întâi a unor studii (2003-2005), apoi a celui mai amplu proiect de tip parteneriate, la nivel național, proiect care a generat, pe de o parte, apariția altor direcții și proiecte de cercetare și, pe de altă parte, a schimbat viziunea coordonatorilor proiectului academic care au decis ca ediția unificată și actualizată a DLR să fie redactată direct în format electronic, structurat ca bază de date. Pentru prima oară, în România (la vremea respectivă era o noutate și la nivel mondial), s-a folosit metoda de lucru colaborativ, prin intermediul voluntarilor care au putut contribui la anumite etape de lucru, folosind instrumente online, special create pentru aceste activități. Trebuie subliniat faptul că, la realizarea obiectivelor proiectului eDTLR. *Dicționarul tezaur al limbii române în format electronic* (2007-2010) au contribuit, în calitate de voluntari, specialiști și studenți masteranzi și doctoranzi din mai multe centre universitare din

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

România, dar, fapt încărcat de semnificație, și din Republica Moldova (Chișinău, Bălți).

În cadrul aceluiași departament, s-a realizat între 2006 și 2007 primul corpus paralel al limbii române vechi (o tipăritură, *Biblia* de la 1688, și două manuscrise inedite din secolul al XVII-lea, ms. *45* și ms. *4389*, aliniate la nivel de verset) analizat morfologic cu mijloace informatice și prima ediție critică a unui text românesc vechi în format electronic: *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688. Regum I, Regum II*. Au fost create instrumente de lucru online pentru validarea și corectarea adnotărilor automate.

De asemenea, a fost actualizată și unificată din punctul de vedere al tehnicii lexicografice, conform normelor actuale ale DLR, prima colecție de articole adunate într-un dicționar al derivatelor în *-ime* și *-iște* din limba română (2007-2008).

Mai mult, a fost realizată cea mai amplă monografie lingvistică și un dicționar dedicat unei terminologii speciale, anume terminologia meteorologică a stărilor atmosferice, analizată, în premieră, atât la nivelul limbajului științific de specialitate, cât și la nivelul limbii populare. Efortul științific și soluțiile inovative din volumul rezultat în urma acestei abordări interdisciplinare, prin care a fost pusă la punct o metodologie nouă de cercetare și au fost studiați monografic, în premieră la nivel european, deopotrivă termenii populari și cei științifici, precum și relațiile dintre cele două terminologii, volum intitulat *Terminologia românească meteorologică* (*științific vs popular*) *a fenomenelor atmosferice*, Iași, 2015, au fost premiate de Academia Română.

De asemenea, a fost alcătuită o substanțială sinteză privitoare la lexicografia poliglotă din secolele XVII-XXI, incluzând limba română, precum și o cuprinzătoare bibliografie adnotată și ordonată cronologic a dicționarelor multilingve din perioada precizată (2015-2017). Rezultatele obținute pot constitui o bază solidă pentru viitoare teme de cercetare.

Se impune observația că, în cadrul acestor proiecte, s-au format echipe mixte, în care lingviștii lexicografi ieșeni au găsit cele mai bune căi de comunicare științifică cu specialiștii din alte domenii, precum filosofia, informatica, matematica, biologia, geografia, dar și cu specialiștii

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

angajați în administrația cercetării academice, fără al căror suport derularea proiectelor ar fi fost dificilă, cu atât mai mult cu cât mare parte din fondurile extrabugetare au fost investite în infrastructura atât de necesară cercetărilor actuale.

În plus, mulțumită acestor finanțări suplimentare, au putut fi atrași spre cercetare masteranzi și doctoranzi, iar cei mai buni au fost angajați (foarte puțini, totuși, față de nevoile existente!), prin concurs, pe perioadă nedeterminată, în cadrul departamentului nostru, în cadrul Departamentului de Cercetare Interdisciplinar – Domeniul socio-uman și în cel al Facultății de Informatică ale Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

Lexicografii ieșeni s-au angajat, în calitate de colaboratori, la mari proiecte internaționale, bilaterale ori multinaționale, de realizare a unor lucrări de referință precum: *Rumänischdeutsches Wörterbuch* de H. Tiktin (proiect internațional interuniversitar, Freiburg-Iași, 19791987; coordonatori: Paul Miron, V. Arvinte; cercetători: Cristina Florescu, Eugen Munteanu, Ioan Oprea), *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688* (proiect internațional interuniversitar, Freiburg-Iași, 1988-2015; coordonatori: Paul Miron (1988-2008), Al. Andriescu (2003-2008), Gabriela Haja (2006-2008), Eugen Munteanu (2010-2015); cercetători: Eugenia Dima, Mioara Dragomir, Gabriela Haja, Elena Tamba); *BalkaNet. Design and Development of a Multilingual Balkan WordNet* (proiect european cu finanțarea UE, 2001-2004; Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială, Academia Română, București; Facultatea de Informatică, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași; responsabili pentru România: acad. Dan Tufiș, Dan Cristea m.c.; cercetător: Gabriela Haja, http://www.dblab. upatras.gr/balkanet/workpackages.htm); volumul dedicat limbii române din seria *Handbuch der romanischen Lingusitik/Manuel de linguistique romane*, (2012-2015; în curs de publicare la Editura de Gruyter; coordonatorii volumului pentru limba română: Wolfgang Dahmen și Eugen Munteanu; colaboratori din departament: Marius-Radu Clim, Cristina Florescu, Laura Manea, Elena Tamba); *Dictionnaire Étymologique Roman* (DÉRom). *Première phase: le noyau panroman* (proiect franco-german finanțat de Agence Nationale de la Recherche (ANR), Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG), Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

(ATILF), Université de Loraine, Fondurile europene de dezvoltare regională (FEDER); directori: Eva Buchi, Wolfgang Schweickard; cercetători din departament: Cristina Florescu, Laura Manea, Alina-Mihaela Pricop, Elena Isabelle Tamba; http://www.atilf.fr/DERom/).

De asemenea, au fost publicate, în condiții grafice excelente, prin proiecte susținute financiar de edituri din Republica Moldova, dicționare de referință pentru limba română: *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, 2004, 2007 (Doina Cobeț, Eugenia Dima, Cristina Florescu, Laura Manea, Elena Dănilă/Tamba); *Dicționarul explicativ ilustrat. Junior*, 2005 (Doina Cobeț, Eugenia Dima, Gabriela Haja, Laura Manea, Rodica Radu); *Noul dicționar universal al limbii române*, reeditat, în a cincea ediție, în 2017 și *Dicționar universal al limbii române ilustrat*, 2011 (Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu); *Dicționar de cuvinte și sensuri recente*, 2014 (Elena Tamba); *Dicționar general de sinonime al limbii române*, 2013 (Doina Cobeț, Laura Manea).

Așadar, lexicografii ieșeni se înscriu, prin preocupările lor, deopotrivă în tradiția filologică ieșeană, inițiată de savantul Alexandru Philippide, continuată de G. Ivănescu, Carmen-Gabriela Pamfil ș.a., cu aprehensiune pentru teoriile lingvistice coșeriene, dar și în curentul actual, având o bună capacitate de adaptare la mijloacele moderne de cercetare lexicografică, pentru realizarea cărora, în parte, au ostenit (DLRex, eDTLR, CLRE, ENeL).

*

În prezent, a început actualizarea și unificarea, după normele DLR, a primelor volume ale dicționarului Academiei, coordonate de S. Pușcariu, conturându-se, în fapt, o nouă ediție. Astfel, la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" din București se lucrează *Literele A* și *B*, la Institutul „Sextil Pușcariu" din Cluj, *Literele F-J*, iar la Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din Iași, *Litera C*. Se elaborează interfața de scriere a dicționarului, în format .XML, potrivit tehnicilor de redactare specifice DLR și se fișează materialul bibliografic, în curs de completare și actualizare. Ceea ce încă lipsește lexicografiei informatizate academice este un corpus diacronic al limbii române, adnotat morfosintactic, la nivel de cuvânt. Grație unui pro-

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

iect cu finanțare extrabugetară câștigat în 2017 de colegii bucureșteni și al cărui obiectiv principal îl constituie tocmai realizarea acestui tip de corpus, credem că maniera de lucru la DLR se va schimba mult, în sensul reducerii timpului necesar activităților pregătitoare, anterioare celor de analiză semică propriu-zisă. Tot la București, colegii noștri lexicografi participă la realizarea unei interfețe de scriere a DLR în format electronic, în colaborare cu specialiști de la firma Oxygen. Echipa ieșeană, omogenă din punctul de vedere al formării profesionale, antrenată în suficiente proiecte dedicate digitizării și informatizării cercetării filologice și lexicografice, este pregătită pentru etapa actuală din istoria dicționarului Academiei Române.

Ne referim la etapa lexicografiei electronice, în care resursele, instrumentele de lucru, maniera de structurare a informației pe care le vom folosi vor respecta standarde internaționale, încât rezultatele activității noastre de cercetare să poată fi corelate cu rezultate obținute pentru alte limbi. Proiectul ENeL. *European Network of eLexicography*, la care a participat și România, inclusiv prin Institutul „A. Philippide", a avut, între altele, și obiectivul stabilirii unor asemenea standarde comune pentru toate cele peste 30 de țări participante. În cercetarea lexicografică mondială se simte nevoia unei schimbări majore, astfel încât dicționarele viitorului să facă față modificărilor de paradigmă în gestionarea cantității imense de informație (*Big Data*) pe care spațiul virtual o vehiculează, dar și tendințelor de creare a unor rețele transnaționale de metadate, prin care datele sunt sau pot fi valorificate într-o multitudine de domenii.

Există în Academia Română institute de cercetare care au ca obiect de investigație, între altele, prelucrarea limbajului natural cu mijloace informatice. Departamentul nostru are deja o tradiție în colaborarea cu două dintre acestea, alături de Facultatea de Informatică (FII) a Universității ieșene, și anume: Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială (ICIA) de la București și Institutul de Informatică Teoretică (IIT) al Filialei Iași a Academiei Române. Cele trei instituții au dezvoltat în ultimii ani cel mai mare corpus de limbă română contemporană, scrisă și vorbită, adnotat morfologic la nivel de cuvânt, prin proiectul *Corpus of Contemporary Romanian Language* (CoRoLa; 2014-2017; http://www.racai.ro/en/research-activities/corola-programprioritar-

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

al-academiei-romane/). În forma actuală, el poate constitui o sursă pentru un dicționar de colocații al limbii române, foarte util în cercetarea lexicologică și lexicografică sau pentru un dicționar al limbii române actuale, cu citate. De asemenea, cele trei instituții au construit cea mai mare bază de date lexicale, structurată semantic (RoWordNet), care este aliniată cu WordNetul pentru limba engleză, în varianta 3.0, realizat la Princeton, unde a și fost lansat conceptul (https://wordnet.princeton.edu/) și cu alte peste 200 de asemenea baze de date lexicale ale limbilor lumii (http://globalwordnet.org/wordnets-in-the-world/). Acesta este un exemplu de resursă globală, creată prin intermediul cercetărilor din domeniul corelării informațiilor (*Linked Data*).

*

Cercetări fundamentale precum cele care duc la realizarea *Dicționarului limbii române*, ca și a celorlalte lucrări majore elaborate în Institut, impun profesioniști cu specializare particulară, care nu pot fi formați în puținii ani pe care un proiect de cercetare cu finanțare extrabugetară, limitată și orientată spre *produse cu impact economic imediat*, îi îngăduie. Specialistul lexicograf se formează lucrând alături de seniori, în echipă, mai multă vreme, până să ajungă la statutul de redactor independent și de revizor al unei asemenea mari lucrări. Cu atât mai mult cu cât problemele pe care limba română, studiată semantic, din perspectiva uzului, la nivel diacronic, diatopic, diastratic, diafazic, nu sunt puține și nici ușor de rezolvat. În prezent, la nivelul întregii țări, mai puțin de patruzeci de lexicografi lucrează efectiv, la documentarea, redactarea și publicarea DLR, ceea ce este infim în raport cu volumul de muncă necesar, chiar în condițiile actuale de informare. O comparație poate fi lămuritoare: DLR, prima ediție, a fost elaborat de 334 de specialiști vreme de o sută de ani, cu pauze impuse de marile cataclisme istorice ale secolului al XX-lea, cuprinzând 37 de volume cu cca 175 000 de intrări și cca 1 000 000 de exemple ilustrând șase secole de text românesc. O primă formă electronică a DLR a fost finalizată după 39 de luni, în 2010, de un consorțiu format în cadrul proiectului eDTLR; *Le Trésor de la Langue Français*, dicționarul limbii franceze moderne și contemporane (secolele al XIX-lea și al XX-lea) a fost elaborat de o sută de cercetători, vreme de treizeci de ani, în 16 volume, cuprinzând

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

100 000 de intrări și 430 000 de exemple. Prima variantă digitizată a acestui dicționar a fost lansată în 2004, în urma efortului, care a durat douăzeci și patru de ani, al unui număr semnificativ de specialiști (http://www.atilf.fr/spip.php?rubrique77).

De aceea, cercetarea de tip umanist care are în vedere salvgardarea, analiza și valorificarea moștenirii noastre culturale – iar una dintre cele mai importante astfel de moșteniri este limba însăși – trebuie protejată și susținută financiar, pe perioadă nelimitată, din fonduri proprii, ca o investiție și ca o strategie pe termen lung. Fiindcă ceea ce se obține în urma acestui tip de cercetare este asigurarea menținerii identității și a promovării valorilor culturale proprii, atât de importante în perioada actuală a globalizării informației. *Impactul cultural* pe care cercetarea de tip umanist îl are poate fi imediat în mediul academic și apoi în cel universitar, unde se formează viitorii specialiști. Dar acest tip de cercetare are efecte majore pentru mari perioade de timp, reverberând, după o generație, în învățământ, în mass-media, în formarea oricărui intelectual, în cele din urmă.

Un dicționar precum seria nouă a dicționarului Academiei surprinde nu doar înțelesurile unui cuvânt, așa cum reies ele din analiza contextelor în care acesta apare, dar poate da seama de felul în care vorbitorul de limba română percepe realitatea și de modul în care se raportează la aceasta. Urmărind originea, cronologia, proiecția spațială și domeniile utilizării cuvintelor, putem observa cu acuratețe circulația ideilor, influențele filosofice, cele politice dar și pe cele științifice și tehnice, de la un moment dat. Toate acestea sunt posibile deoarece dicționarul Academiei este un construct care codifică nu limba, ci limbajul, în forma sa discursivă. Or, tocmai la nivelul acesta putem descoperi maniera în care se manifestă identitatea culturală.

Politicile lingvistice contemporane sunt orientate spre adaptarea la facilitățile pe care tehnologiile actuale le oferă. De altfel, succesul limbii engleze este datorat, în mare parte, unei foarte bune maniere de promovare prin intermediul resurselor și al instrumentelor digitale. Strategiile limbilor romanice sunt de asemenea demne de luat în considerare. Și pentru limba română s-au făcut importante demersuri. Dar cred că cel mai important demers este acela al realizării unor proiecte interinstituționale, la nivelul Academiei Române, prin care experiența

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)

cercetătorilor lingviști să fie pusă în relație cu experiența specialiștilor în prelucrarea limbajului natural, prin care să fie conjugate rezultate obținute paralel, astfel încât procesul de punere în valoare a limbii române în mediul informatic actual să fie simplificat și optimizat.

Cu alte cuvinte, suntem datori să ne păstrăm temeiurile tradiției și, pornind de la premisele create deja, să integrăm limba română, prin lucrările fundamentale ale Academiei Române, în normalitatea societății informaționale actuale, pregătiți fiind pentru schimbările de paradigmă viitoare.

Bibliografie

Cristea et al. 2011 = Dan Cristea, Gabriela Haja, Alex Moruz, Marius Răschip, Mădălin Ionel Patrașcu, *Statistici parțiale la încheierea proiectului eDTLR – Dicționarul Tezaur al Limbii Române în format electronic*, în Rodica Zafiu, Camelia Ușurelu, Helga Bogdan Oprea (ed.), *Limba română. Ipostaze ale variației lingvistice. Actele celui de-al 10-lea Colocviu al Catedrei de limba română* (București, 3-4 decembrie 2010), vol. I, București, Editura Universității din București, p. 213-224.

DA = *Dicționarul limbii române,* București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913-1948.

DLR = Dicționarul limbii române, Ediție anastatică, București, Editura Academiei, 2010.

Haja et al. 2005 = Gabriela Haja, Elena Dănilă, Corina Forăscu, Bogdan-Mihai Aldea, *Dicționarul limbii române* (DLR) *în format electronic. Studii privind achiziționarea*, Iași, Editura Alfa.

Haja et al. 2015 = Gabriela Haja, Elena Isabelle Tamba, *Cercetarea lexicografică academică actuală: tradiție și modernitate*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", tom LV, p. 7-18.

Haja 2017 = Gabriela Haja (ed.), *Lexicografia academică românească. Studii. Proiecte*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

HEM = Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, București, Socec,1886-1893.

LM = A. T. Laurian, I. C. Massim, *Dicționariul limbei romane,* Tom. I–III. București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, 1871-1876.

BDD-A30323 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:06 UTC)